

BANK SOHASIDA BUXGALTERIYA HISOBINING NAZARIY ASOSLARI

Raximjonova Nazokat Voxid qizi
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Bank buxgalteriya hisobi umumiy buxgalteriya hisobi tamoyillariga asoslangan holda, moliya-kredit muassasalarining o'ziga xos faoliyatiga moslashtirilgan maxsus hisob tizimidir. Uning asosiy xususiyatlarini quyidagicha chuqurroq tahlil qilish mumkin:

1. Pul mablag'lari bilan operatsiyalarning ustuvorligi:

Bank faoliyatining mohiyati pul mablag'lari bilan operatsiyalarni amalga oshirishdan iborat bo'lganligi sababli, buxgalteriya hisobida pul oqimlarini qayd etish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda quyidagi jihatlar muhim rol o'ynaydi:

- Naqd pul operatsiyalari kassa bo'limlarida maxsus kassa jurnallarida qayd etiladi. Har bir operatsiya uchun naqd pul qabul qilish va chiqim qilish hujjatlari (PKO, RKO) tuziladi, ularning ketma-ket raqamlari va sanalari qat'iy nazorat qilinadi.

- Naqdma pul operatsiyalari bankning korrespondent hisobvarag'larida aks ettiriladi. Har bir operatsiya elektron hujjatlar asosida amalga oshirilib, bank kartasi, elektron pul hamda boshqa zamonaviy to'lov tizimlari orqali bajariladigan to'lovlar maxsus reyestrlar va elektron ma'lumotlar bazasida qayd etiladi.

- Bank kartalari operatsiyalari alohida hisobga olinadi. Har bir kartaga ochilgan hisobvaraqa, uning balansi, operatsiyalar tarixi va to'lov cheklovlari maxsus dasturiy ta'minot yordamida kuzatib boriladi.

- Elektron pul aylanmasi zamonaviy banklar uchun yangi yo'nalish bo'lib, bu operatsiyalar maxsus reglamentlar asosida qayd etiladi. Elektron pul mablag'larining kelib chiqishi, tarqatilishi va foydalanishi bo'yicha batafsil hisobotlar tayyorlanadi.

2. Kredit operatsiyalarini hisobga olish:

Bank faoliyatining asosiy daromad manbai hisoblangan kredit operatsiyalarini hisobga olishda quyidagi jihatlar diqqatga sazovordir:

- Kredit portfelini shakllantirish jarayonida har bir kredit shartnomasi alohida ochiladigan shaxsiy hisobvaraqa aks ettiriladi. Hisobvaraqa kredit miqdori, valyutasi, foiz stavkasi, muddati, qaytarilish tartibi kabi asosiy parametrlar qayd etiladi.

- Kredit risklarini baholash bank buxgalteriya hisobining muhim qismidir. Har bir kredit bo'yicha qarz qaytarilmaslik ehtimoli baholanib, zarur zaxiralar ajratiladi. IFRS 9 standarti talablariga muvofiq, kreditlar uchun kutilayotgan kredit yo'qotishlarini hisoblash maxsus metodologiyalar asosida amalga oshiriladi.

- Qarz qaytarilmasligi uchun zaxiralar ajratish bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlashning muhim omilidir. Zaxiralar miqdori kredit portfelining sifat tahlili, qarzorning moliyaviy ahvoli va makroiqtisodiy omillarni hisobga olgan holda aniqlanadi.

3. Depozit operatsiyalarini qayd etish:

Banklarning majburiyatlarining asosiy qismini tashkil etuvchi depozit operatsiyalarini hisobga olishda quyidagi tamoyillar muhim ahamiyatga ega:

- Mijozlarning omonatlarini hisobga olishda har bir depozitor uchun alohida hisobvaraqa ochiladi. Hisobvaraqda depozit summasi, valyutasi, muddati, foiz stavkasi va to'lov shartlari qayd etiladi.

- Foizlarni hisoblash va qayd etish bank buxgalteriya hisobining murakkab jarayonlaridan biridir. Har bir depozit bo'yicha foizlar kunlik, oylik yoki choraklik asosda hisoblanib, mijozning hisobvarag'iga o'tkaziladi yoki alohida hisobga yoziladi.

- Muddatli va talab omonatlarini farqlash bankning likvidlikni boshqarish strategiyasida muhim ahamiyatga ega. Muddatli omonatlar bankning uzoq muddatli resurslarini tashkil etsa, talab omonatlari qisqa muddatli majburiyatlardir.

4. Valyuta operatsiyalarini hisobga olish:

Xalqaro operatsiyalar bilan shug'ullanadigan banklar uchun valyuta operatsiyalarini to'g'ri hisobga olish alohida ahamiyatga ega:

- Valyuta ayirboshlash operatsiyalari maxsus valyuta pozitsiyalari registrida qayd etiladi. Har bir operatsiya uchun valyuta kursi, operatsiya summasi, to'lov sanasi va boshqa muhim parametrlar aks ettiriladi.

- Valyuta kursi farqlarini hisobga olish banklarning daromadlari va xarajatlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Har bir hisobot davri oxirida valyuta aktivlari va majburiyatlari joriy valyuta kursi bo'yicha qayta baholanadi, natijada yuzaga kelgan farqlar moliyaviy natijalarga ta'sir etadi.

- Xalqaro to'lov operatsiyalari SWIFT, SEPA va boshqa xalqaro to'lov tizimlari orqali amalga oshiriladi. Har bir operatsiya uchun to'lov topshirig'i, uning maqsadi, valyutasi va boshqa parametrlar maxsus elektron tizimlarda qayd etiladi.

5. Markaziy bank talablari:

Banklar faoliyatini tartibga soluvchi Markaziy bankning talablari buxgalteriya hisobida quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Majburiy zaxiralarni hisobga olish bankning likvidlikni saqlash uchun Markaziy bankda saqlashi shart bo'lgan mablag'larni aks ettirishni o'z ichiga oladi. Zaxiralar miqdori bankning majburiyatlari hajmiga va Markaziy bank tomonidan belgilanadigan normalarga bog'liq.

- Likvidlik normalarini bajarish monitoringi bankning qisqa muddatli majburiyatlarini o'z vaqtida bajara olish qobiliyatini baholash uchun amalga oshiriladi. Har bir bank uchun likvidlik nisbati hisoblanib, uning minimal qiymatiga rioya qilinishi nazorat qilinadi.

- Bank nazorati uchun hisobotlar tayyorlash Markaziy bank tomonidan belgilanadigan tartib va muddatlarda amalga oshiriladi. Hisobotlar bankning moliyaviy holati, aktivlari va majburiyatlari, kapitali va daromadlari haqida to'liq ma'lumotlarni o'z ichiga olishi shart.

Bank buxgalteriya hisobining yuqoridagi xususiyatlari uning umumiy buxgalteriya hisobidan farqini belgilaydi. Bu farqlar bank faoliyatining mohiyati, yuqori darajadagi risklar va moliyaviy operatsiyalarning murakkabligi bilan bog'liq. Shuning uchun ham bank buxgalteriya hisobi maxsus bilim, ko'nikma va tajribani talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2020.
2. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. "Banklarda buxgalteriya hisobi va hisobot berish qoidalar". – T.: 2023.
4. Abduraxmonov, R. Banklarda buxgalteriya hisobi: O'quv qo'llanma. – T.: Moliya, 2021. – 455 b.
5. Xidirov, B., Ismoilov, I. Bank ishi: darslik. – T.: IQTISODIYOT, 2020. – 480 b.
6. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (XFHS): Rasmiy nashr. – T.: 2023.
7. Xalqaro buxgalteriya hisobi standartlari (MXBHS): Rasmiy nashr. – T.: 2022.
8. "Valyuta tartib-qoidalar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. – T.: 2020.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. "Kredit tashkilotlarining moliyaviy hisobotlarini xalqaro standartlarga muvofiq tuzish tartibi to'g'risida"gi nizom. – T.: 2021.
10. Qosimov, A.A. Bank tizimida buxgalteriya hisobini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. – 2023. – № 2. – B. 45-54.